

Matic Batič

»Najboljša je pač voda«

Protialkoholno gibanje na Slovenskem v luči revije Piščalka in društva Abstinent

BATIČ, Matic, diplomirani zgodovinar in nemcist, študent enopredmetnega, drugostopenjskega študijskega programa Zgodovina, Univerza v Ljubljani. Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana

392.86(497.4)(091)
613.81(497.4)(091)
178.1(497.4)(091)

»NAJBOLJŠA JE PAČ VODA«

Protialkoholno gibanje na Slovenskem v luči revije Piščalka in društva Abstinent

Alkoholizem sodi med najbolj pereče socialne probleme 19. stoletja. Boj sta mu najprej napovedali katoliška Cerkev in meščanska morala, ki sta ga razumeli kot greh oz. moralni neuspeh alkoholika. Konec 19. stoletja pa se je uveljavil drugačen, znanstven pogled, ki je alkoholizem razumel kot bolezen, alkohol pa kot strup. To novo razumevanje je imelo velik vpliv tudi na sočasno protialkoholno gibanje, ki je v veliki meri opustilo zavzemanje za zmernost in začelo propagirati popolno abstinenco. Na Slovenskem se je nov pogled na alkohol in problem alkoholizma uveljavil v prvih letih 20. stoletja. Leta 1905 je tako začela izhajati revija Piščalka, ki je alkoholizem obravnavala z znanstvenega vidika. Propagirala je popolno odpoved uživanja vseh alkoholnih pijač, alkohol pa razglasila za strup. Njeni moderni pogledi so zadeli ob odpor konservativnih elementov v katoliški Cerkvi, kar je privedlo do ostre polemike med »piščalkarji« in frančiškankom Stanislavom Škrabcem. Načrti takratnih slovenskih protialkoholnih borcev, med katerimi so še vedno prevladovali duhovniki, po ustanovitvi široke mreže protialkoholnih gibanj se niso uresničili. Ustanovljeno je bilo le društvo Abstinent, ki ga je vodil Janez Evangelist Krek. Člani so se morali zavezati odpovedi uživanja alkoholnih pijač v določenem časovnem obdobju. Društvo si je preko predavanj, deljenja letakov in organizacije družabnih dogodkov prizadevalo Slovence odvrniti od uživanja alkohola. Kljub zavzetemu delovanju pa pravih uspehov ni bilo. Zaradi finančnih težav je Piščalka prenehala izhajati že leta 1906.

Ključne besede: protialkoholno gibanje, 20. stoletje, alkoholizem, Piščalka, društvo Abstinent, slovenske dežele, Stanislav Škrabec, polemika.

BATIČ, Matic, BA History and German, MA student of History, Faculty of Arts, University of Ljubljana Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana

392.86(497.4)(091)
613.81(497.4)(091)
178.1(497.4)(091)

“WATER IS STILL THE BEST”

The Anti-alcohol Movement in Slovenia in the Light of the Piščalka Magazine and the Abstainer Society

Alcoholism was one of the most burning social problems in the 19th century. The first to declare a fight against it were the Catholic Church and bourgeois morality, which both saw it as a sin and as a moral failure on the part of the alcoholic. At the end of the 19th century, a different, scientific attitude prevailed, which saw alcoholism as a condition and alcohol as poison. This new understanding had a considerable impact on the contemporary anti-alcohol movement, which to a large extent had replaced the struggle for moderation and started to endorse complete abstinence. In Slovenia, the new view of alcohol and the problem of alcoholism established itself at the beginning of the 20th century. In 1905 the *Piščalka* (The Whistle) magazine was published, which treated alcoholism from a scientific point of view. It supported a complete abstinence from alcoholic drinks and declared alcohol to be poison. Its progressive views were met with resistance by conservative elements in the Catholic Church, followed by heated polemics between the “Whistlers” and the Franciscan Stanislav Škrabec. The plan of the then Slovene anti-alcohol fighters, of whom the large majority were still priests, to establish a network of anti-alcohol movements, however, did not come to fruition. They only founded the Abstinence Society under the leadership of Janez Evangelist Krek. Its members committed themselves to abstinence over a certain period of time. Through lectures and distribution of flyers and by holding social events, the society tried to dissuade Slovenes from consuming alcohol. However, in spite of their enthusiasm, they had no success. For financial reasons, the *Piščalka* ceased publication as early as 1906.

Key words: anti-alcohol movement, 20th century, alcoholism, Piščalka, Abstinence Society, Slovenian Provinces, Stanislav Škrabec, polemics.

O alkoholizmu kot fenomenu slovenstva je bilo že veliko povedanega. Kot poudarja Anton Šepetavc v svoji duhoviti razpravi *Pijem, torej sem Slovenec*, je »žeja našemu plemenu prirojena in če se kje zares veliko pije, se pije na Slovenskem.«¹ Temu primerno je bilo o alkoholu, tej najbolj razširjeni slovenski drogi, in boleznih, ki jo povzročata, alkoholizmu, prelitega že mnogo črnih, tudi z zgodovinskega stališča. Glede na slovenske razmere razumljivo pa je ostal relativno zanemarjen njegov vedno zapostavljeni brat dvojček – protialkoholizem. Slovenci, kjer »ni mesta, trga ne vasice, da ne bi krčma stala v nji«², se nanj in na njegova opozorila nikoli nismo pretirano ozirali.

V razpravi bomo skušali predstaviti začetke moderne protialkoholnega gibanja na Slovenskem v začetku 20. stoletja. Slovensko moderno protialkoholno gibanje je takrat delovalo tudi okrog mesečnika *Piščalka* in društva Abstinenc, ki sta bila ustanovljena leta 1905. Ogleдали si bomo, kako so na protialkoholno gibanje na Slovenskem, ki je dotlej bilo povsem pod vplivom katoliške Cerkve in njenih naukov, vplivali tedanji znanstveni tokovi, ki so alkohol in alkoholizem razumeli na nov, »znanstveni« način.

Vsi krogi seveda niso navdušeno sprejeli novih pogledov. Pri tem ne mislim samo »pivcev in pijancev«, ki se za visoko doneča opozorila abstinentov niso pretirano menili in so pili vedno več, temveč predvsem del katoliških konservativcev, ki so nezaupljivo gledali na novo gibanje, kjer so pomembno vlogo igrale razne prostozidarske organizacije. V tem oziru bomo predstavili polemiko med pisci *Piščalke* in znanim slovenskim jezikoslovcem, frančiškanom Stanislavom Škrabcem.

1.0 Alkoholizem in protialkoholno gibanje na prelomu 19. in 20. stoletja

1.1 Alkoholizem in protialkoholno gibanje v 19. stoletju

Protialkoholno gibanje ima tako kot samo uživanje alkoholnih pijač že dolgo zgodovino. Prvo protialkoholno združbo na Slovenskem, Bratovščino sv. Krištofa, je že v 16. stoletju, kot poročila Valvasor, na Koroškem ustanovil baron Dietrichstein. Člani so lahko bili le plemiči, družbi pa naj bi uspelo pijačevanje in preklinjanje precej omejiti, čeprav lahko o tem upravičeno podvomimo.³

¹ Šepetavc, »Pijem, torej sem Slovenec«, 18.

² To misel slovenskega pesnika Ivana Roba je objavil Anton Šepetavc v svoji razpravi; gl. Šepetavc, »Pijem, torej sem Slovenec«, 19.

³ Prijatelj, »Pater Škrabec in zmerno pitje«, 166.

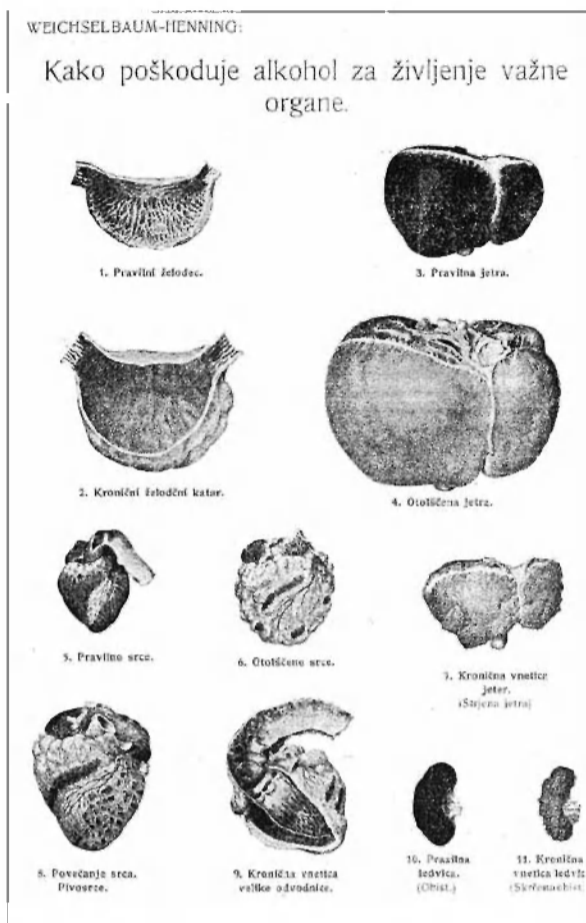
V 19. stoletju se je problem alkoholizma močno zaostрил. Hiter tehnološki in gospodarski razvoj je poleg številnih ostalih množičnih izdelkov prinesel tudi množično proizvodnjo industrijskega žganja, predvsem iz žita in krompirja. Pitje žganja se je zelo razširilo predvsem med nižjimi ruralnimi in delavskimi sloji, kar je prineslo hude, marsikje prav katastrofalne socialne probleme, bolezni in skrajšanje življenjske dobe. Švicarski literat Heinrich Zschokke je grozovit prodor žganja med najširše sloje prebivalstva poimenoval kar »žganjarska kuga«, ki je zares v 19. stoletju prevzela neslavni primat številnim množičnim boleznim preteklih obdobj, ki so se počasi umikale medicinskemu napredku. Na Slovenskem so se v boj proti tej novi epidemiji podali nekateri zdravniki, predvsem pa se je vanj vključila takratna prva moralna in verska avtoriteta, t.j. katoliška Cerkva. Pri tem je še posebno treba omeniti prizadevanja lavantinskega in kasneje mariborskega škofa Antona Martina Slomška, ki je odigral odločilno vlogo v prvi fazi slovenskega protialkoholnega gibanja. Slomšek je leta 1847 v Celovcu izdal protialkoholno povest *Čujte, čujte, kaj žganje dela! Prigodba žalostna ino vesela za Slovence*, ki je priredba Zschokkejeve protialkoholne knjižice *Die Branntweinpest*. Proti alkoholizmu se je boril tudi v pastirskih pismih in pesmih, prizadeval pa si je tudi za organiziranje protialkoholne bratovščine sv. Janža, ki se je že prej uspešno razširila v Šleziji, na Moravskem in Poljskem. Zavzeta Slomškova prizadevanja sicer niso obrodila velikih sadov, saj je konzumiranje žganja vseskozi naraščalo, poudariti pa je treba še to, da se Slomšek ni zavzemal za popolno abstinenco od alkoholnih pijač, temveč predvsem za zmernost pri uživanju vina in piva, zavračal je le uživanje žganja.⁴ Pri tem je treba pripomniti, da je Slomšek kljub načeloma odklonilnemu odnosu še vedno verjel tudi v zdravilno moč žganja v zmernih količinah, saj je v svojem učbeniku *Blaže in Nežica v nedeljski šoli* med drugim zapisal: »Dobro je žganje požreti, kadar v kako nezdravo sapo greš.«⁵

1.2 Sprememba na prelomu stoletij

Na prelomu 19. in 20. stoletja je prišlo do odločilnega premika v pogledih na alkoholizem, ki je bil doslej deležen večinoma zgolj moralnih obsodb. Alkoholizem je tedaj namreč postal bolezen, poudarjali so se kvarni vplivi alkohola na telesno in duševno zdravje. Alkoholiki so v okviru meščanske družbe veljali za manjvredne in problematične, predstavljali so grožnjo urejeni meščanski družbi. Kot tak je alkoholizem povzročal tudi hudo družbeno škodo, botroval naj bi kriminaliteti in samomorom, povzročal gospodarski propad in zakrnlost potomstva, saj se učinki alkohola na starših prena-

⁴ Studen, *Pijane zverine*, 105-110.

⁵ Šepetavc, »Pijem, torej sem Slovenec«, 28.

»Ni dela človeškega telesa, katerega bi alkohol ne spridil!«
(Piščalka, let. II, št. 2)

šajo tudi na njihove otroke, posredno (preko okolja) in neposredno (dedno). Manjvreden telesni ustroj otrok alkoholikov naj bi bil posledica neposredne zastrupitve zarodka.⁶ Na ta pogled so imela odločilen vpliv spoznanja češkega meniha Gregorja Mendla o vplivu genskega dedovanja s staršev na potomce. Nov stadij v razvoju je predstavljala teorija »progresivne degeneracije«, ki jo je že leta 1857 razvil Benedict Morel, v Avstriji pa uvedel in razvijal Richard von Krafft-Ebing. Po Morelu in Krafft-Ebingu je degeneracija posledica vplivov okolja, načina prehrane in nezdravega načina življenja. Preko dedovanja pa naj bi se bolezni razvijale v še hujše oblike, kar naj bi povzročilo progresivno degeneracijo in postopno propadanje družbe.⁷

Skladno s tem se je spremenil tudi značaj protialkoholnega gibanja. Boj proti alkoholu ni bil več le domena moralistov, temveč tudi številnih družb, ki so proti alkoholu in alkoholizmu nastopale z »znanstvenega vidika«. To gibanje se je počasi uveljavilo tudi na Slovenskem,

čeprav je tu velik del abstinenčnih dejavnosti obdržal močan katoliško moralistični značaj. 1. mednarodni protialkoholni kongres v Evropi je potekal 2. septembra 1885 v Antwerpnu, Slovenci pa so se udeležili šele 8. kongresa (potekal je leta 1901 na Dunaju), na katerem je z referatom sodeloval tudi slovenski psihiater dr. Ivan Robida, ordinarij na Studencu pri Ljubljani. Na kongresih sta se spopadali dve struji: prva je trdila, da je pogoj za preprečevanje alkoholizma popolna vzdržnost od vseh alkoholnih pijač, druga pa, da je dovolj zmernost v pitju.⁸

Konec 19. stoletja se je tako po zgledu mednarodnih, z dosežki takratne najnovejše znanosti podprtih protialkoholnih združenj, tudi na Slovenskem oblikovalo moderno protialkoholno gibanje. Ljubljanski knezoškof Jakob Missia je že v osemdesetih letih 19. stoletja ustanovil Družbo treznosti, za katero je 1889 v Rimu pridobil tudi posebne odpustke. Sedemnajstega septembra 1902 pa je v Ljubljani potekal tudi prvi slovenski protialkoholni shod, ki pa se ga je udeležilo le simboličnih 50 ljudi. Priznali so, da Družba treznosti ni dosegla svojega namena in da se na Slovenskem vedno več pije.⁹ Sklenili so, da je treba sprejeti ukrepe za zatiranje pijančevanja in da je najboljšo orožje proti pijančevanju prav popolna vzdržnost. O globoki spremembi v protialkoholnem gibanju zgovorno priča, da je največji slovenski borec proti žganju 19. stoletja, mariborski škof Anton Martin Slomšek, pri takratnih abstinentih zbujal zgražanje zaradi svoje ponarodele vinske pesmice *En hribček bom kupil*.¹⁰

Že naslednje leto je v Ljubljani sledil 2. protialkoholni shod, s to temo pa se je prav tako ukvarjala tudi škofijska sinoda. Leta 1904 so o problemu alkoholizma razpravljali voditelji Marijinih družb. Naslednjega leta pa je nastalo tudi posvetno društvo Abstinenc, ki ga je vodil krščanski socialist Janez Evangelist Krek. To gibanje naj bi v družbenih, gospodarskih, zdravstvenih, vzgojnih in moralnih ozirih prerodilo slovenskega človeka in vsaj omejilo, če že ne odpravilo pogubno pitje alkoholnih pijač.¹¹

Istega leta je začela izhajati tudi *Piščalka*, prvi slovenski protialkoholni list, ki je propagiral popolno abstinenco. O *Piščalki* bo več povedano v nadaljevanju, zdaj povejmo le, da je zaradi finančnih ovir prenehala izhajati že po 17 številkah, na njeno mesto pa je stopila bolj zmerna *Zlata doba*. Slednja je začela izhajati v Postojni pod uredništvom Janeza Kalana in Frančiška Avsca.¹² Prav Janez Kalan, duhovnik in ustanovitelj

⁸ Prijatelj, »Pater Škrabec in zmerno pitje«, 166-167.

⁹ Studen, *Pijane zverine*, 115.

¹⁰ Orožen, »Škrabčeva polemika o protialkoholnem gibanju«, 36.

¹¹ Studen, *Pijane zverine*, 116.

¹² Avsec je delovanje pri Zlati dobi sicer kmalu opustil, saj je premogel premalo idealističnega navdušenja. Po več letih zavzete

⁶ Studen, *Pijane zverine*, 119.

⁷ Studen, *Pijane zverine*, 131-135.

protialkoholnega društva Sveta vojska, je bil vodilna sila slovenskega abstinencnega gibanja pred 1. svetovno vojno. Kalanovo gibanje je bilo manj nepopustljivo kot društvo Abstinenc, saj se za članstvo ni zahtevala popolna abstinenca, temveč le zmernost pri pitju. Leta 1912 je Kalanu tudi uspelo poenotiti protialkoholno gibanje, saj so takrat razpustili društvo Abstinenc in ustanovili Sveto vojsko za Ljubljano. Sveta vojska je v sebi združevala značaj posvetnega društva in cerkvene družbe, okrepila pa naj bi predvsem protialkoholno propagando. Kalanovo protialkoholno gibanje je bilo izrazito konservativno, glavne vzroke za alkoholizem je videlo v pogubnih vplivih moderne družbe, rešitev pa v rekatolizaciji družbe.¹³ Sveta vojska je sicer imela precejšen prag tolerance do alkohola, ob uživanju le-tega so navsezadnje večkrat zasačili tudi samega predsednika Kalana.¹⁴

2.0 Piščalka za abstinence, pivo in pijance

2.1 Osnovni podatki o Piščalki

Posebno mesto v slovenskem protialkoholnem gibanju ima revija *Piščalka za abstinence, pivo in pijance*, ki so jo leta 1905 osnovali radikalni abstinenci, večinoma duhovniki. *Piščalka* je izstopala z izrazito rdečimi platnicami (kar ji je prineslo obtožbe, da deluje »socialistično«) in udarnim geslom »Najboljša je pač voda«. Izhajala je le med leti 1905 in 1906, skupaj je izšlo 17 števil. Prva številka je izšla 1. julija 1905 v Celju, uredništvo pa je bilo na Jagnjenici pri Radečah. Urejala sta jo Leopold Lenard, visokošolec iz Radeč (prve tri številke), nato pa je izdajatelj in urednik postal Anton Černe. Naročnina za *Piščalko* je prvo polletje znašala 2 kroni, vsak naročnik pa je brezplačno dobil tudi prevod izbranih pesmi ruskega pesnika Mihaila Jurjeviča Lermontova.¹⁵ V novem letu 1906 so datum izhajanja premaknili na 20. v mesecu, celoletna naročnina (za 12 števil) je bila za odrasle 4 krone, za dijake pa 3.¹⁶

protialkoholne agitacije, ki ni prinesla skoraj nobene spremembe, v nadaljnjem delovanju preprosto ni več videl smisla, presedlo pa mu je tudi delo brez konkretnega plačila; gl. Zajc, »Malo piti, ali to kaj škoduje treznostni akciji v domovini? Prav nič.«, 59-61.

¹³ Studen, *Pijane zverine*, 117-118.

¹⁴ Kalan je uživanje alkohola na romanju protialkoholnih borcev v Sveto deželo tudi sam priznal in naštel vrsto »opravičil« za svoje početje (nahajal se je v množici, zmanjkalo je vseh brezalkoholnih pijač, mučila pa ga je tudi bolezen). Bolj neroden je bil Kalanov incident avgusta 1910 v Spodnji Šiški, kjer se je pijani Kalan zapletel v pijanski pretep, ki je svoj epilog dobil na ljubljanskem sodišču, kjer je bil sicer oproščen; gl. Zajc, »Malo piti, ali to kaj škoduje treznostni akciji v domovini? Prav nič.«, 66-67.

¹⁵ Orožen, »Škrabčeva polemika o protialkoholnem gibanju«, 34.

¹⁶ »Vabilo na naročbo«, *Piščalka*, let. II, št. 1.

Piščalka za abstinence, pivo in pijance, let. I, št. 2

Če se ustavimo pri imenu revije, se lahko upravičeno vprašamo, zakaj tako poimenovanje. Kaj ima vendar opraviti piščalka z alkoholom oz. abstinenco? Piščalka je z moderno dobo dobila nov pomen, ni več igračka za pastirčke, temveč je naprava, ki poziva v tovarnah na delo, naznanja odmor, konec dela, odhod vlaka ipd. Prav tako neznanja tudi nevarnost – prav taka nevarnost pa je za človeka alkohol. Piščalka torej poziva v boj proti sovražniku alkoholu.¹⁷

2.2 Piščalka se zavzema za popolno abstinenco

Piščalka se je brezkompromisno zavzemala za popolno abstinenco, zato na Slovenskem ni imela svetle prihodnosti (»svirati« je prenehala že po 17. številki). Odločno protialkoholno držo je jasno izrazila že v prvi številki:

»Stala bo na stališču popolne abstinence, pod geslom, da je alkohol strup in da ni nikdar potrebe vživati ta strup. Ako se že vživa, naj se vživa kot se vživajo drugi strupi – za zabavo in razvedrilo v mali meri, toda nikdar ne iz

¹⁷ Orožen, »Škrabčeva polemika o protialkoholnem gibanju«, 34.

prepričanja, da je to dobro ali potrebno. Mi priznamo, da je bolje piti malo kot veliko, toda nikdar ni mogoče piti »zmerno in po pameti«. Najbolj po pameti se pije edino le, ako se ne pije nič, in kedaj se pije zmerno, ne more znati nikdo, ker nikdo ne ve, kolikor tega strupa prenese njegov organizem brez škode.«¹⁸

Odločno abstinenco držo je potrdila Piščalka tudi v drugi številki, ko je na očitke, da bi se bilo bolje za vzemati le za zmernost, zapisala:

»Abstinenca je edino stališče, ki ima znanstveno podlago – in vsako gibanje brez znanstvene podlage je brezuspešno. Abstinenca je popolnoma jasno določeno pravilo, med tem, ko je »zmernost« tako nejasna in širokovestna, da jo vsak pijanec lahko tolmači zase. Abstinenca je vže dosegla po raznih deželah velikanske uspehe, medtem, ko je še vsako zmernostno gibanje brezplodno vsahnilo.«¹⁹

Kot smo pravkar videli je Piščalka izkazovala močan agitatorski naboj, ki mu je bila podrejena celotna vsebinska zasnova revije: začinjala je z znanstvenimi prispevki o alkoholu in alkoholizmu (pogosto so bili to prevodi tujih del, predvsem nemških), nato pa so sledile mednarodne društvene informacije, poročila o učinkih alkoholizma na posameznika in družbo, aforizmi o alkoholu itd. Piščalka je prinašala tudi razne zgodovinske in leposlovne prispevke (»Paberki na polju staroruskega slovstva in zgodovine«), predvsem iz slovenskega govornega območja.²⁰ Končno je v Piščalki v nadaljevanjih izhajala tudi povest ukrajinske pisateljice Olge Kobilanjske *Zemlja*.²¹

Alkohol ni bil samo škodljiv, bil je tudi nemoralen, okolje gostilen in vinotočev pa pravo gojišče greha. Piščalka se je zato ogorčeno odzvala na duhovito reklamno pesem, ki jo je dal natisniti dunajski trgovec z vinom Waldowsky:

*Gebrannt, gekeltert aus Rebensaft,
gebrannt aus Malz und Hopfen,
mag wer da will der Abstinenz pharisäisch sich befleißten,
ich kenne einen, der trank gerne Wein,
hat Jesus Christus geheißten.*²²

Za Piščalko je bilo izkoriščanje Kristusovega imena v reklamne namene »demoni alkohola« bogokletje. Z zadovoljstvom je poročala, da je bil omenjeni trgovec

¹⁸ »Piščalka za abstinente, pive in pijance«, Piščalka, let. I, št. 1.

¹⁹ »Predgovor in zagovor«, Piščalka, let. I, št. 2, 42.

²⁰ Tako so na platnicah bili objavljeni kratki prispevki o ruski zgodovini, drugje o življenju polabskih Slovanov ipd; gl. Piščalka, let. I-II.

²¹ »Piščalka za abstinente, pive in pijance«, Piščalka, let. I, št. 1.

²² »Alkohol in bogokletstvo«, Piščalka, let. I, št. 1, 22-23.

obsojen na 3 mesece zapora in 100 kron kazni, nato pa podala naslednjo plastično sliko gostilne, pravega brloga nespodobnosti, bogokletja in nasploh priložnosti za greh:

»... predstavite si gostilno, polno dima in smradu, vse ozračje prepojeno z alkoholom, klasično polje, na katerem je dozorelo vže toliko nesreče in revščine, se storilo vže toliko surovosti in greha in v tem ozračju družbo razgretih, od alkohola omamljenih možkih in ženskih bahantov, prizor, da se mora vsakdo, kdor ima količkaj estetične živce, stresti, ako se nanj spomni...«²³

2.3 Moderno razumevanje alkohola

Piščalka je bila moderen list, v smislu da alkoholizma ni več razumela kot greh v krščanskem smislu (čeprav so alkoholizem in okolje beznic seveda ponujali obilo priložnosti za greh, kot smo pravkar videli), temveč kot bolezen, alkohol pa kot strup. Večkrat je zapisala, da se proti alkoholu ne bori na verski oz. moralni podlagi, temveč na znanstveni, in da sama ni verski list.²⁴ Skladno s tem je prinašala številne prispevke, kjer so bili povzeti izsledki tedanje znanosti o vplivu alkohola na organizem. Tipičen primer je daljši zapis »Alkohol in socialno vprašanje«, kjer je bil obsežno opisan vpliv alkohola na organizem in posledično na celotno družbo. Avtor Anton Orel se je izrecno zavzel za preučevanje alkoholizma s socialnega vidika – alkohol je posledično postal socialni problem, proti kateremu se je treba bojevati. Zato je avtor najprej jasno zavrnil razširjeno tezo, da je alkohol hrana, nato pa začel naštevati negativne učinke alkohola na človeški organizem. Alkohol je po Orlu škodljiv za prebavo, jetra, ledvice, krvne žile, srce in trebušno slinavko. Ne samo to, alkohol negativno vpliva tudi na razgrajanje snovi v telesu in tako povzroča debelost. Alkohol je tudi strup za živce, ki povzroča »popolen zamor možganov«, ki privede v otopelost in končno v norost. Alkohol negativno vpliva tudi na človeško odpornost, poškodoval naj bi celo sluh, okus in vid, povzroča pa tudi gnilobo zob oz. karies. Tesno zvezo ima tudi s takrat zelo razširjeno jetiko, končno pa posledično seveda tudi močno skrajša življenjsko dobo. Če povzamemo z avtorjem: »Sploh ni dela človeškega telesa, katerega bi alkohol ne spridil.«²⁵

Orel pozna tudi teorijo o alkoholni degeneraciji. Takole jo je opisal: »Alkohol prodre namreč, kakor v vse druge organe človeškega telesa, tudi v življenjske kali in v seme samo, da dovrši tukaj strašno delo uničenja človeškega rodu. Alkoholna degeneracija je v visoki meri dedna in ker že zelo majhne množine alkohola zadostujejo, da

²³ Prav tam.

²⁴ »Nestalna moja je osoda«, Piščalka, let. I, št. 3, 73-75.

²⁵ »Alkohol in socialno vprašanje«, Piščalka, let. I, št. 2, 43-50.

uničijo neizmerno občutljivo življenjsko kal so ravno tukaj posledice zelo strašne.« Alkohol povzroča tudi nezmožnost dojenja, ki se prav tako deduje od mater na hčere. V končni fazi to povzroči propad človeškega rodu.²⁶

Še pogubnejši so vplivi alkohola na družbo. Po Orlovih statistikah kar 70-80% vseh kaznivih dejanj store alkoholiki. Ker je pijanost dedna, zapustijo pijanci tudi svojim otrokom nagnjenje k zločinu. Na Irskem naj bi s propagiranjem popolne abstinence število obsojencev v enem letu zmanjšali iz 40.000 na 3.000. Ogromna je seveda tudi gospodarska škoda. V Nemčiji naj bi se letno za alkoholne pijače izdalo kar 4 milijarde mark, v Avstriji (nejasno je, ali je tukaj mišljena celotna dvojna monarhija ali le avstrijski del) pa 3 milijarde kron. Seveda so to samo neposredni stroški, treba je upoštevati še stroške pridelave grozdja in drugega sadja, ki se nato pretvori v alkohol, stroške za bolnišnice, ubožnice, sodišča, policijo itd. Skupno naj bi v alkoholni industriji v Nemčiji delovalo kar 1.800.000 delavcev. Posledično je seveda slabša tudi prehrana, saj delavci svoj zaslužek porabijo za alkohol.²⁷

Odgovor na »alkoholno kugo«, ki razsaja med evropskimi narodi pa ne more biti zmernost oz. nadomeščanje žganja z vinom ali pivom. Slednje ima sicer mnogo manjšo vsebnost alkohola, zato pa se ga popije veliko več in učinek je isti. Pivski hmelj naj bi tudi vseboval strup, ki povzroča posebno »poneumnjenost in zabitost«. Ker je alkohol strup sam na sebi, so kampanje za zmernost nesmiselne: »Strup je strup in strup ostane strup. In da je alkohol strup, tega ne taji danes nikdo več.« Poleg tega se pri zmernosti ne da postaviti nobena jasna meja, saj si jo vsak razlaga po svoje v smislu: »Dokler ne pijem več, kot prenesem, sem zmeren.« Končno avtor zmernostno gibanje posrečeno primerja z vojaškimi vajami: »... veliko se strelja, veliko ropota – toda vsi strelji so slepi.«²⁸

Piščalka je poskušala na vse načine dokazati, da je pitje alkohola na vsak način škodljivo in da so največji svetovni umi bili abstinenti. Tako je v prispevku z naslovom »Nekateri stari in novi abstinenti« kot stare abstinente navedla preroka Danijela, Janeza Krstnika, razne puščavnike, sv. Frančiška Ksaverija, Demostena, Diogene, Pitagoro in njegove učence. Med moderne abstinente pa so šteli škofa Friderika Barago, več predsednikov Združenih držav Amerike, burskega predsednika Krugerja, westminstrskega kardinala Edwarda Manninga, Thomasa Edisona, natančno pa so tudi navajali koliko abstinentov sedi v parlamentih posameznih držav.²⁹

²⁶ »Alkohol in socialno vprašanje«, Piščalka, let. I, št. 3, 75-82.

²⁷ »Alkohol in socialno vprašanje«, Piščalka, let. I, št. 3, 80-82.

²⁸ »Alkohol in socialno vprašanje«, Piščalka, let. I, št. 4, 107-114.

²⁹ »Nekateri stari in novi abstinenti«, Piščalka, let. I, št. 2, 59-60.

2.4 »Mrtvaška knjiga« in »Aforizmi«

Poseben način boja proti alkoholizmu je bilo tudi objavljane poročil o smrtih zaradi alkohola, ki so jih po nemškem vzoru v Piščalki začeli objavljati s pomenljivim naslovom »Mrtvaška knjiga«. Tu so bili objavljeni primeri smrti, ki jih je avtor I. Kosec našel po različnih slovenskih časopisih. Članki so pravzaprav morbidno branje, ki pa plastično slika razmere na Slovenskem v začetku 20. stoletja. V njih najdemo cel kup poročil o pijanskih pretepih, ki so se tragično končali, o smrtih zaradi pijanskega nasilja v družini in raznih drugih nesrečah. Poglejmo si nekaj tipičnih primerov iz »Prepisa iz mrtvaške knjige l. 1899«:

15. Primorski list št. 21. Na Ponikvi na Štajerskem je posestnik Šket v pijanosti zaklal lastno ženo.

27. Gorica št. 21. Dne 31. oktobra sta šla Franc in Miha Legiša, poročena delavca iz kamenoloma domov. V Vižovljah sta pila in se sprla. Po poti je Miha napadel Franceta s kosirjem in ga obdeloval dokler ni bil mrtev.

37. Slovenec št. 297. Žalostna burka: Dne 28. decembra je prišel v občinski urad v Sošicah Tomo Vlahovič iz Tupčine. Od tod je šel v gostilno, kjer so ga pivci napojili z vinom, pivom in rakijo, da je za pečjo zaspal. Ko ga je krčmar budil, spoznal je, da je mož vsled pijače umrl. Govori se, da so mu dali še drugih opojnih reči.³⁰

Podoben namen je imelo tudi prinašanje poročil o razširjenosti alkohola med otroci in splošni porabi alkoholnih pijač. Tako je npr. objavila poročilo nemškega časopisa *Thüringer Rundschau*, ki je poročal, da je v nemškem kraju Nordhausen izmed 49 otrok v prvem razredu ljudske šole (to so bili 7 let stari otroci) že 38 pilo vino, 40 žganje, vsi pa, deloma redno, pivo. V četrtem razredu je izmed 28 deklic 27 že pilo vino, 24 žganje, vseh 29 pa pivo, ki ga je kar 21 deklic zelo rado uživalo. Piščalka je zato sprožila akcijo, da bi se tudi po slovenskih šolah izvedlo pregled o razširjenosti alkoholizma med otroci.³¹

Poseben del revije so bili aforizmi o alkoholu, ki so nastavljali kritično ogledalo družbi, kjer je alkohol razširjen tudi med otroci. Poglejmo si nekaj tipičnih primerov:

»Mici, 6 letna deklica ob porodu matere: Ata, kedaj pa jaz dobim punčko, da bom pila kuhano vince?«³²

³⁰ »Prepis iz mrtvaške knjige l. 1899«, Piščalka, let. II, št. 6, 186-189.

³¹ »Vživanje alkohola in otroci«, Piščalka, let. I, št. 4, 132-133.

³² »To in ono o alkoholu«, Piščalka, let. II, št. 2, 72.

»Abstinentu ponudijo gorenjski očka kupico vina. – Hvala, ne pijem vina. – A, oni pa kaj žganje?«³³

»Piščalkarji« so kljub prepričanosti, da vodijo tako rekoč sveto vojno proti alkoholu, občasno bili pripravljeni ironično pogledati na svoja prizadevanja. V tem oziru je zanimiv sledeči aforizem:

V gostilni

Eden: »Ejudje božji, i kaj pa delate? Ali niso gospoda rekli, da ne! Da je pijača za človeka, kar bič za konja?«

V koku: »Bičamo se!«³⁴

Zanimiv aforizem je bil objavljen tudi v februarški številki *Piščalka* z naslovom »Pred cerkvijo«:

Tine: »Čemu le naš fajmošter vsako pridigo zabelijo z medom in kobilicami sv. Janeza?«

Tone: »Ker je ta zabela protistrup proti alkoholu, da nam po pridigi vino v gostilni ne škodi.«³⁵

Poglavje pa zaključimo s kratkim zapisom o novi vrsti pijanosti na Norveškem:

»Novo vrsto pijanosti so iznašli na Norveškem, Pričeli so namreč žganje šnofati. Kdor nekolikokrat potegne žganje z nosom v sebe, pade popolnoma nezavesten na zemljo.«³⁶

3.0 Kako se boriti proti alkoholu?

Piščalka je bila prepričana, da se je proti alkoholu mogoče boriti. Navajala je tudi zgodovinske zglede, češ da se uživanje alkohola spreminja s časom in krajem. Tako so npr. Slovenci v preteklosti poznali predvsem domače vino, sedaj pa je večja nevarnost tuje žganje in pivo. Alkoholizem torej ni posebnost posameznih narodov, temveč je nekaj slučajnega, kar je mogoče povsod in kar se da posledično tudi odpraviti. Kampanje, ki so propagirale zmernost, so se izkazale za neuspešne, zato je rešitev v abstinenci. Vendar se tudi abstenenca ne more trajno uveljaviti brez širšega družbenega ogrodja. Abstinenci gibanje za uspeh potrebuje podporo v slovtvu in organizaciji. Avtorji predvidevajo, da z razvojem abstinenci gibanja le *Piščalka* ne bo več dovolj – oblikovati se bodo morala druga, bolj specializirana glasila, listi za širše ljudske množice, posebne publika-

³³ »Še ni videl abstinenta«, *Piščalka*, let. II, št. 3, 106.

³⁴ »Dve resnični, spod Kuma«, *Piščalka*, let I, št. 6, 196.

³⁵ »Pred cerkvijo«, *Piščalka*, let. II, št. 2, 73.

³⁶ »Novo vrsto pijanosti«, *Piščalka*, let. II, št. 9, 297.

cije za ženske in otroke itd. Prav tako pomembno vlogo imajo seveda tudi abstinenci društva, ki naj bodo čim bolj diferencirana in specifična. Pomemben je predvsem osebni stik med abstinenti, ki ima najbolj trajne učinke. Avtor zato predlaga ustanovitev društva abstinenci služkinj, železničarjev, trgovcev, hlapcev itd. Posebno pomembno se mu je zdelo organizirati ženske in otroke, ker bi tako lahko vplivali na bodoči naraščaj naroda.³⁷

Avtorji so verjeli v uspeh protialkoholne agitacije, slabo sedanje stanje je potrebno na vsak način spreminiti. S preureditvijo gospodarstva, pospeševanjem čebelarstva, sušenjem sadja, izdelavo sadnih sokov, gojenjem drugih kultur namesto škodljive vinske trte. O tem nam zgovorno priča članek »Kedaj naj se opustošene vinograde nasade na novo zasadi?«, ki zelo podrobno opisuje vse težave in napore povezane z sajenjem in vzdrževanjem vinogradov. Namen članka je jasen: kmete odvrniti od sajenja vinske trte in jih usmeriti v sajenje drugih poljskih kultur. Pisec se pri tem sicer poslužuje le gospodarskih argumentov in zaključuje:

»Kjer pa se ozira na vse to, je pri sedanjih, primeroma nizkih cenah pridelanih domačih vin, katere bode bržčas trajno ostale, zelo dvomljivo, se bode li trud in glavnic v ta namen naložena, toliko obrestovala, da se izplača to gospodarsko podjetje, in tedaj je priporočati, da se to sploh ne izvrši.«³⁸

Piščalka je propagirala tudi alternative alkoholu. To sta bili nealkoholna pijača »Bilzovka« in »Holstovka«, ki sta bili pravzaprav sirupa za mešanje z vodo. V reviji je bilo objavljenih več reklam za omenjeni »izborni alkoholni pijači«, žal pa ni podatkov, koliko sta si dejansko utrli pot do slovenskih grl.

Bilzovka (*Piščalka*, let. I, št.3)

V reviji je junija 1906 objavljena tudi reklama za prvo slovensko abstinentsko restavracijo in kavarno. To je v Ljubljani, na Cesti sv. Petra št. 27 odprla gospa Alojzija

³⁷ »O protialkoholni organizaciji«, *Piščalka*, let. II, št. 7, 218-223.

³⁸ »Kedaj naj se opustošene vinograde nasade na novo zasadi?«, *Piščalka*, let. II, št. 8.

Holstovka (Piščalka, let. II, št. 8)

Tratnik, ki je bodoče stranke vabila, da so »prostorij prav prijetni in udobni«, prav tako pa »bode vedno preskrbljeno za dobro hrano in na razpolago razne brezalkoholne pijače.«³⁹

4.0 Društvo Abstinent

4.1 Ustanovljeno je društvo Abstinent

Smeli načrti o široko razširjenih protialkoholnih organizacijah, ki bi zajele vse družbene sloje, se večinoma niso uresničili. A kljub temu je bilo v Ljubljani 19. novembra 1905 ustanovljeno društvo Abstinent, o ustanovitvi katerega je obsežno poročala tudi *Piščalka*. Že pred ustanovnim sestankom so ustanovitelji poslali namen in pravila društva na deželno predsedstvo in mestni magistrat v Ljubljani. Deželno predsedstvo je 12. maja odločilo, da ustanovitev društva dovoli, o čemer je magistrat nato tudi obvestil ustanovitelje. Po pravilih je bil namen društva »širiti osobito med delavskimi sloji misel za abstinenco, zbirati in združevati

³⁹ »I. abstinentska restavracija in kavarna«, *Piščalka*, let. II, št. 6.

abstinate obojega spola in gojiti med njimi zavest za abstinenco misel«. Ta namen naj bi društvo doseglo predvsem tako, da »izkuša pridobiti mnogo abstinentov«. Poleg tega naj bi vlagalo peticije za omejitev pijančevanja na pristojna oblastva, prirejalo shode in predavanja po vsem Kranjskem, organiziralo izlete in veselice, izdajalo protialkoholne spise in letake, za člane pa naj bi pripravili tudi posebne društvene znake. Društvo je imelo redne, podporne in častne člane. Redni član je lahko postal vsak delavec v najširšem pomenu besede, ki je imel najmanj 16 let. Vsi redni člani so se morali zavezati, da se bodo določeno časovno obdobje vzdržali uživanja alkoholnih pijač. Podporni člani so društvo podpirali z raznimi prispevki, za častne člane pa je občni zbor lahko razglasil vse, ki so kakorkoli prispevali k razširjanju abstinence misli. Poleg vzdržnosti od alkohola so redni člani morali »z vsjo odločnostjo nastopati za društvene namene«, obiskovati društvene prireditve, plačevati prispevke in »vestno opravljati izročene jim posle«. Pravice članov so bile predvsem v obiskovanju vseh društvenih prireditev in podajanje predlogov, v aktivni in pasivni volilni pravici ter vpogledu v upravljanje društvenega premoženja. Društveno knjižnico so smeli uporabljati vsi člani.⁴⁰

Ustanovni sestanek društva, kjer se je zbralo 60 oseb, so označili kot velik uspeh. V društvo se je vpisalo 30 oseb (*Piščalka* je zapisala, da 24 abstinentov in 7 abstinentinj).⁴¹ Na shodu so govorili dr. Janez Evangelist Krek, kanonik Andrej Kalan, Mihael Moškerc in stolni vikar Luka Smolnikar. Slednji je govoril predvsem o zgodovinskem razvoju abstinence gibanja, Krek pa o posledicah alkoholizma. Zavzeli so se za agitacijo o posledicah alkoholizma, tiskanje brošur in manjših agitacijskih listov. Društvo je prostore imelo v stavbi Slovenske krščanske socialne zveze. Za prvega predsednika društva je bil izvoljen dr. Krek, za njegovega namestnika Alojz Lenček, za tajnika pa Ivan Podlesnik. Številne funkcije so prevzele tudi ženske. Tako je Josipina Eržen npr. postala načelnica, Marija Rojc pa blagajničarka društva.⁴²

4.2 Društveni shodi, protialkoholna veselica

Društvo je prvi društveni shod priredilo že 10. decembra istega leta v istih prostorih. Shoda se je udeležilo 66 oseb (50 moških in 16 žensk), ki so prisluhnile številnim protialkoholnim govorom. Tajnik Podlesnik je alkoholu napovedal »neizprosni boj«. Alkohol je največji sovražnik človeštva, zato boj »demonu alkoholu«. Po Podlesniku je imel govor še predsednik Krek, ki je

⁴⁰ SI_ZAL/0489, Reg. I, fasc. 1388, fol. 1393-1396.

⁴¹ »Časopis«, *Piščalka*, let. I, št. 6, 197-198.

⁴² SI_ZAL/0489, Reg. I, fasc. 1388, fol. 1488-1490.

opisal prigodo iz Šlezije, ko je neka deklica svojega župnika označila za njej najljubšo osebo, ker je njenega očeta prepričala, da se je odpovedal alkoholu. Na napade nasprotnikov naj abstinenti gledajo zviška.⁴³ Sedmega januarja 1906 je potekal društveni shod v Žalni na Dolenjskem, kjer je stolni vikar Smolnikar govoril o abstinenči, tajnik Podlesnik pa o društvu Abstinent. Naslednji shod je potekal 21. januarja v Tržiču, kjer je ponovno Podlesnik imel predavanje z naslovom: »O namenu in pomenu abstinenčnega gibanja med Slovenci«. Že 28. januarja istega leta je Krek govoril v Polju o »Alkoholu in delavstvu«. Nameravali so sklicati tudi konferenco tovarnarjev, da bi z njimi razpravljali o omejevanju pitja med delavci. Za silvestrovo pa so nekateri člani pripravili izlet na Sv. Jošt, kjer so »v skromni, prijetni zabavi počakali nastopa novega leta«.⁴⁴

Društvo Abstinent se je kmalu tudi povežalo v zvezo z naslednjimi protialkoholnimi društvi iz tujine: Geschäftsstelle des Charitasverbandes für das katholische Deutschland (Freiburg im Breisgau), Österreichischer Verein gegen Trunksucht (Dunaj), Alkoholgegnerbund (Berlin), Schriftstelle des Alkoholgegnerbundes (Basel), in filialo družbe Independent Order of Good Templers iz Berlina. Društvo je tudi uredilo knjižnico in čitalnico, kjer so bili na voljo takratni vodilni evropski protialkoholni listi (npr. *Die Abstinenz, Internationale Monatschrift zur Erforschung des Alkoholismus, Deutscher Guttempler* itd.). Odločili so se tudi za izdajo poljudnih brošur in letakov, organizacijo protialkoholnih predavanj in prirejanje društvenih zabav. Na društvenem shodu, januarja 1906, se je tako 34 članov zaobljubilo, da ne bo uživalo alkoholnih pijač eno leto, dva člana za tri leta, eden za vedno, zadnji pa le za tri mesece. Društvo je takrat štelo 75 članov.⁴⁵

Prvi redni občni zbor je društvo imelo 4. marca 1906, potekal pa je v prostorih Slovenske krščansko socialne zveze. Štelo je že 120 članov, od katerih se je večina zavezala, da se bo za eno leto odrekla uživanju alkohola. Društvo je vložilo prošnjo šolskemu ministrstvu, da bi smeli svoje abstinenčne krožke ustanavljati tudi dijaki. Obrnili pa so se tudi na Tobačno tovarno, da bi delavcem prepovedala pitje alkoholnih pijač med delovnim časom.⁴⁶

Društvo Abstinent je organiziralo tudi bolj izvirne oblike protialkoholnega boja. Tako je 10. junija 1906 v Ljubljani potekala prva protialkoholna veselica v dvorani Doma rokodelskih pomočnikov. *Piščalka* je poro-

čala o veliki udeležbi, velika dvorana doma naj bi bila povsem natlačena. Nagovor sta imela predsednik Janez Evangelist Krek in pesnik Anton Medved,⁴⁷ Mici Krek in gospodična Sever pa sta deklamirali »lični pesmici«. Člani društva so tudi uprizorili predstavo »Pot do sreče« s protialkoholnim sporočilom. Po nastopu poštarja Ravniharja, ki je ob spremljavi pel Prešernovo pesem *Mornar*, je sledila prosta zabava.⁴⁸

Omenjeno pesem je nato objavila *Piščalka* v prihodnji številki in si jo velja ogledati:

Mici Krek: Kaj jaz vem...

*Pozdravljam vas pristrčno vse –
ime je meni Mici; – povedala vam nekaj bom
nocoj pri veselici.*

*Bojim se, da porečete:
Kaj ta bo govorila?
Ta majhna, mlada deklica,
ne bo nas nič učila.*

*Povedala bom to, kar vem,
v besed priprostih krili,
kar so odraščeni ljudje
menda že pozabili.*

*To vem, da je pijanec grd;
preklinja in se bije;
zavoljo njih brez broja solz
na svetu se prelije.*

*To vem, da sladko mleko nam,
rudeča dela lica,
da sfriši nas in ohladi
edino le vodica.*

*To vem, da glava jih boli,
ki napijo se vina,
in pamet ž njim zapravijo,
so slabši kot živina.*

⁴³ *Sl_ZAL/0489, Reg. I, fasc. 1388, fol. 1491, 1492.*

⁴⁴ »Prvi redni občni zbor društva Abstinent«, *Piščalka*, let. II, št. 4, 127-129.

⁴⁵ »Društvo Abstinent«, *Piščalka*, let. II, št. 1, 27-29.

⁴⁶ »Društvo Abstinent«, *Piščalka*, let. II, št. 4, 115.

⁴⁷ Medved je danes sicer neznan pesnik, ki pa je na prelomu 19. in 20. stoletja sodil med najpomembnejše slovenske avtorje. Rodil se je 19. 5. 1869 v Kamniku, umrl pa je 12. 3. 1910 na Turjaku. Študiral je teologijo in bil posvečen v duhovnika, kot kaplan je deloval v različnih krajih, končno je postal župnik na Turjaku, kjer je tudi umrl. Pisal je predvsem refleksivno liriko, kjer je tematiziral življenjsko razdvojenost (podobno kot Gregorčič in Aškerc), ki jo je skušal rešiti po razumski poti. Pisal je tudi dramska dela, kjer je najprej pod vplivom Schillerja in Shakespeara pisal zgodovinske tragedije (npr. Viljem Ostrovrhar, Za pravdo in srce, Kacijanar), nato pa pod Ibsenovim vplivom realistične drame in ljudske igre; gl. Slovenska književnost, s.v. »Medved, Anton«.

⁴⁸ »Časopis«, *Piščalka*, let. II, št. 6, 204-205.

*To vem, da daleč že smrde,
kdor vase vliva žganje;
za rabo ni, za delo ni: – samo za postopanje.*

*Pa tudi v pivu je doma
lenoba in zaspanost.
Zato pa pravim:
Le proč umazana pijanost!*

*Če žeja te, le brez strahu,
napij se iz studenca!
Zakličí zraven prav glasno:
Živela abstinenca!⁴⁹*

Prav tako je bil objavljen tudi govor pesnika Antona Medveda ki je pozdravil udeležence veselice društva Abstinent 10. junija. Tudi on je za konec spesnil naslednjo protialkoholno odo:

Kralj alkohol

*Vladar mogočni alkohol,
trpinčil si nas let dovolj,
pokornost zdaj ti odpovemo.
Udanih tvojih vernikov
ni pivcev in ni zmernikov,
ne vprašamo, če smemo.*

*Naj oni vriskajo: juhe,
še bomo srkali ga, še!
Privoščimo jim to ugodnost!
A kdo drži se varnih tal
in kdo se zadnji bo smejal,
pokaže nam prihodnjost.⁵⁰*

Pesem z naslovom *Mladim abstinantom* je v *Piščalki* objavil celo Ivan Cankar⁵¹, čeprav se sam prav gotovo ne bi mogel uvrstiti mednje. Poglejmo si jo:

*Mladim abstinantom
Umira stari gozd, zaspala
je v njem vsa prejšnja mlada moč.
Umira nem... Le veter tuli,
predsmrtno pesem vriskajoč.*

*A čudež – glej!
Sred smrti je drevo-mladika*

⁴⁹ »Kaj jaz vem...«, *Piščalka*, let. II, št. 7, 229.

⁵⁰ »Govor«, *Piščalka*, let. II, št. 7, 229-231.

⁵¹ O Cankarjevih gostilniških podvigih tu ne bomo izgubljali besed. Omeniti pa velja, da Cankar pri ljubezni do dobre kapljice vsekakor ni bil izjema med slovenskimi literati. Ljubitelji le-te so bili tudi Valentin Vodnik, France Prešeren, Gregor Strniša idr. Tolažbo v kozarcu je v poznih letih svojega življenja iskal celo Simon Gregorčič; gl. Šepetavc, »Pijem, torej sem Slovenec«, 29-30.

*pognalo snežnih cvetov sto
in smehljajočih listov silo –
mladost dehti, cvete krepko.*

*Vzdrhtava gozd: Saj sredi njega
mladost živi, mladost živi!
Oživlja gozd in se vprašuje:
»A kje je smrt? – Saj smrti ni!«
In čudežna mladika – to smo mi,
mladosti polni in moči.⁵²*

Petnajste julija 1906 je bil nato v Ljubljani organiziran protialkoholni zbor v hotelu Union. Zbor je ponujal »velezanimiva predavanja«, kakor: »Alkohol in telo«, »Alkohol in narod«, »Alkohol in produktivni stanovi«, »Zgodovina protialkoholnega gibanja«, »Alkohol in inteligenca«, »Kako razširimo protialkoholno gibanje«, »Naša organizacija« ter »Časopisje.« Na kongresu so sodelovali sledeči govorniki: Janez Evangelist Krek, profesor Evgen Jarc, zdravnik dr. Fran Dolšak, župnik Frančišek Avsec, stolni vikar Luka Smolnikar, kaplan Leopold Lenard, tajnik društva Ivan Podlesnik ter urednik Mihael Moškerc.⁵³

5.0 Sprejem *Piščalka* v javnosti – polemika s patrom Stanislavom Škrabcem

Slovensko časopisje je *Piščalko* vsaj v začetku lepo sprejelo. Katoliški *Slovenec* je tako zapisal: »Podjetje je jako dobro in koristno in priporočamo ta list vsem abstinantom, pivcem in pijancem kar najtopleje.« Pozitivno oceno je podal tudi liberalni *Slovenski narod*, za katerega je bil list »jako dobro pisan, jako poučen in tudi lepo opremljen.« Oba dnevnika sta pohvalila predvsem literarni prilogi (povest *Zemlja* in izbrane pesmi Lermontova).⁵⁴

Koliko je bilo vseh naročnikov, mi žal ni uspelo ugotoviti. *Piščalka* v prvih treh številkah prinaša imena naročnikov, ki jih je skupaj bilo 209, vendar je številko kasneje verjetno še naraslo. Med naročniki veliko večino predstavljajo župniki in kaplani, precej je tudi raznih izobraževalnih društev. Med naročniki najdemo tudi takratnega ljubljanskega župana Ivana Hribarja ter knezoškofa Antona Bonaventuro Jegliča.⁵⁵

Na nastop *Piščalka* pa se je nasprotno negativno odzval frančiškan in pomembni slovenski jezikoslovec Stanislav Škrabec. Prišel je do spoznanja, da je protialkoholno gibanje dobilo nerazsodne in zato družbi

⁵² »Mladim abstinantom«, *Piščalka*, let. II, št. 7, 223.

⁵³ »Protialkoholni zbor«, *Piščalka*, let. II, št. 6, 177.

⁵⁴ »Vox populi«, *Piščalka*, let. I, št. 2, 51-53.

⁵⁵ *Piščalka*, let. I, št. 3.

Boj vragu pijanstva! (Piščalka, let. I, št. 6)

škodljive razsežnosti. Na prispevke v *Piščalki* se je kmalu kritično odzval v reviji *Cvetje z vertov sv. Frančiška*, kar je privedlo do več let trajajoče polemike med Škrabcem in »piščalkarji«. Škrabec je bil prevelik realist, da bi verjel v zlato dobo, ki so jo napovedovali abstinenti po izkoreninjenju pitja. Hkrati pa je v modernem abstinenčnem gibanju videl tudi protikatoliške ideje. Škrabec je bil sicer nasprotnik alkoholizma, vendar je iz osebnih verskih prepričanj zagovarjal zmernost, ki jo je utemeljeval z verskega vidika. Kar je Bog ustvaril, je dobro, vsako dobrino pa lahko človek zlorabi, tudi alkohol oz. alkoholne pijače. Alkoholne pijače torej niso zlo same na sebi, temveč je zlo njihova zloraba, torej alkoholizem. Bistroumno je opazil:

»Bonum est sal, pa če se zoblje sol sama v veči množini, kaker so bili začeli pred par leti v Ameriki, so nasledki, kaker se je pokazalo jako slabi, sol je v takem primeru strup. Ali naj torej zanaprej le neslan ričet jemo? In kar je sol v jedi, nekako to je aljkoholj v pijači. Sam v veči množini vžit bi bil strup, v vinu zmerno vživan ni strup; zlasti pa se vino samo toliko more imenovati strup, koliker soljen močnik.«⁵⁶

Prav tako je seveda opazil, da je popolna abstinenca za katoliškega duhovnika skrajno problematična, saj slednji pri sleherni maši vendar uživajo vino: »Če je vino strup, je strup tudi pri sv. daritvi.« Ni sicer nasprotoval protialkoholnemu gibanju kot takemu, ostro pa je nasto-

⁵⁶ Prijatelj, »Pater Škrabec in zmerno pitje«, 169.

pil proti povzemanju tujih protialkoholnih gibanj, ki so jih deloma vodili prostožidarji in njim sorodne družbe.⁵⁷

Za Škrabca je bil bistven namen abstinence, kjer je ločeval tri vrste. Prva je verska oz. asketična abstinenca, ki je značilna za svetopisemske osebe in svetnike. Druga je posvetna ali indiferentna, ko človek ne pije alkohola iz zdravstvenih razlogov, varčnosti ali preprosto zato, ker nima priložnosti. Tretja pa je sodobna, materialistična, ki temelji na tem, da je vino strup. Za Škrabca je bila moralno pozitivna le prva, zadnja pa je grešna, saj izhaja iz zaničevanja božjih darov človeku in napuha. Poleg tega je sumil tudi na protiverske razloge, kar je potrjevala prisotnost prostožidarskih in templjarskih gibanj pri mednarodnem protialkoholnem gibanju. Abstinenti, ki so bili kot smo že povedali večinoma tudi duhovniki, je zato spraševal, kaj počnejo v taki krivoverski družbi: »Na shode, kjer imajo prvo besedo guttemplerji, in drugi framasoni in brezverci ali kerščeni ali obrezani, tja naj bi katoliški duhovniki ne hodili, tam nimajo nič iskati.«⁵⁸

Zares je *Piščalka* že v prvi številki prinesla dolg opis prostožidarskega reda dobrih templjarjev (Independent Order of Good Templers), kjer je neznani avtor, verjetno Avsec, povzel knjižico Augusta Forela o zgodovini in namenu gibanja. Čeprav katoliški duhovnik, se je o redu izražal nadvse navdušujoče: »Morda bo to tudi komu, ki rad povdarja silo in vspehe krščanske organizacije, odprlo oči, da bo pripoznal, da smo v tem, tako važnem socijalnem vprašanju daleč za framazoni in socijalnimi demokrati...«⁵⁹

Abstinenti so Škrabcu odgovarjali, da je treba sprejeti vse, kar je dobro, ne glede na izvor. Čeprav izhajajo abstinenčne ideje od nesprijemljivih gibanj, so vendar same dobre in zato jih je treba podpreti. Temu mnenju se je pridružil tudi Aleš Ušeničnik, eden izmed takratnih vodilnih slovenskih katoliških filozofov in teologov, ki je zapisal: »Če je abstinenca vir socialnega zdravja, zakaj je ne bi mogel priporočati tudi kristjan, najsi jo priporočajo tudi framasoni? Ali naj bi samo zaradi tega, ker framason dela nekaj dobrega, kristjan ne smel delati istega? Naj žive abstinentje!«⁶⁰ Ogorčeno sta v *Piščalki* odgovarjala predvsem Josip Kosec in Franc Avsec in navajala Kristusov zgled obedovanja z grešniki. Prav tako so pobijali Škrabčevo argumentacijo, da je Kristus na svatbi v Kani Galilejski spremenil vodo v vino; to bi gotovo lahko bilo tudi brezalkoholno vino. In kaj je sploh zmernost? Znanstveniki ne morejo dognati njene prave meje, zato »zmerniki« pravzaprav le rušijo delo

⁵⁷ Orožen, »Škrabčeva polemika o protialkoholnem gibanju«, 42.

⁵⁸ Prav tam.

⁵⁹ »Piščalka za abstimente, pive in pijance«, *Piščalka*, let. I, št. 1.

⁶⁰ Orožen, »Škrabčeva polemika o protialkoholnem gibanju«, 42.

abstinentov. Polemika se je stopnjevala še skozi ves drugi letnik *Piščalka*, o ostrini zgovorno nekaj naslovov: »Cvetje za 'zmernost'«, »'Cvetje' vidi hudiča«, »'Cvetje' rešuje 'čistost'«, »Jagnje Božje, ki odjemlješ grehe alkoholizma« itd. V polemiko se je vključil tudi pisatelj in duhovnik Fran Saleški Finžgar, ki sicer ni verjel v možnost obstoja abstinenčne družbe, vendar je pohvalil urednikov pogum.⁶¹

V polemiki, ki na trenutke deluje močno tragikomično, gotovo ne smemo iskati le teoloških vzrokov. V ozadju se je namreč skrival spopad med progresivno in konservativno katoliško inteligenco, ki je v začetku 20. stoletja potekal v vsej katoliški cerkvi.⁶²

Epilog

Ogledali smo si osnovne poteze začetkov modernega protialkoholnega gibanja na Slovenskem. To je delovalo predvsem okrog revije *Piščalka* in društva Abstinent. Videli smo, da so bili slovenski protialkoholni borci tega časa močno vpeti v sočasno mednarodno moderno abstinenčno gibanje, o delovanju katerega so tudi redno poročali. Čeprav so vodilno vlogo v njem, podobno kot sredi 19. stoletja, ko je na tem področju deloval predvsem škof Anton Martin Slomšek, ohranili duhovniki, so se ravnali po zgledih sočasnih tujih protialkoholnih gibanj in znanstvenih spoznanj. Alkohol so razumeli kot strup ne glede na zaužito količino in se posledično zavzemali za popolno abstinenco. Alkoholizem tako ni bil več primarno greh v krščanskem smislu, temveč bolezen, ki jo je potrebno zdraviti. Poznali so tudi teorijo progresivne degeneracije, po kateri predstavljajo alkoholiki neposredno grožnjo meščanski družbi, saj se učinki alkoholizma neposredno prenašajo iz staršev na otroke. Verjeli so, da lahko protialkoholna propaganda na vseh ravneh družbe Slovence odvrne od pogubne poti alkoholizma, po kateri se slovenski narod opoteka proti breznu pogube. Glavno orožje v tem boju naj bi bila predvsem protialkoholna revija *Piščalka* in društvo Abstinent, ki je bilo ustanovljeno novembra 1905 v Ljubljani. Društvo je poskušalo širiti protialkoholno misel med ljudi, organiziralo je predavanja, shode in celo protialkoholno veselico, kar pa seveda ni ustavilo nezmernega uživanja alkohola med Slovenci, ki so na samem evropskem vrhu glede uživanja alkoholih pijač še danes. Zaključimo torej s Cankarjevim odgovorom Henriku Tumi, ko mu je slednji oponesel pijančevanje: »Saj jaz, hudiča, nisem kriv, da sem Slovenec.«⁶³

⁶¹ Orožen, »Škrabčeva polemika o protialkoholnem gibanju«, 47.

⁶² Šepetavc, »Pijem, torej sem Slovenec«, 33.

⁶³ Šepetavc, »Pijem, torej sem Slovenec«, 35.

Viri in literatura

Časopisje:

Piščalka, let. I-II.

Arhivsko gradivo:

Zgodovinski arhiv Ljubljana

SI_ZAL_LJU/0489 Mesto Ljubljana, Reg. I, fasc. 1388, fol. 1393-1396, 1488-1492.

Članki in monografije:

Orožen, Martina. »Škrabčeva polemika o protialkoholnem gibanju – primer globalne semantike«, v: *Škrabčeva misel III.* (Nova Gorica, 1998), 31-49.

Prijatelj, Anton. »Pater Škrabec in zmerno pitje«, v: *Škrabčeva misel I.* (Nova Gorica, 1995), 165-171. *Slovenska književnost*, s.v. »Medved, Anton«.

Studen, Andrej. *Pijane zverine.* (Celje, 2009).

Šepetavc, Anton. »Pijem, torej sem Slovenec ali alkohol(izem) kot tabu in fenomen slovenstva«, *Zgodovina za vse* 2, št. 1 (1995), 18-36.

Zajc, Marko. »Malo piti, ali to kaj škoduje treznostni akciji v domovini? Prav nič.«, *Zgodovina za vse* 15, št. 2 (2008), 58-68.

Zusammenfassung

„WASSER IST DOCH AM BESTEN“

Die Antialkoholbewegung im slowenischen Gebiet im Lichte der Zeitschrift Piščalka und des Vereins Abstinent

Der Alkoholismus gehörte zu den brennendsten sozialen Problemen des 19. Jahrhunderts. Ihm wurde zunächst von der katholischen Kirche und der bürgerlichen Moral, die ihn als Sünde bzw. moralischen Misserfolg des Alkoholikers sahen, der Kampf angesagt. Ende des 19. Jahrhunderts setzte sich jedoch eine andere, wissenschaftliche Ansicht durch, die den Alkoholismus als Krankheit und Alkohol als Gift verstand. Dieses neue Verständnis hatte auch auf die damalige Antialkoholbewegung großen Einfluss – sie ging vom Eintreten für die Mäßigung weitgehend ab und begann die völlige Abstinenz zu propagieren. Im slowenischen Gebiet setzten sich diese neuen Ansichten über den Alkohol und das Problem des Alkoholismus in den ersten Jahren des 20. Jahrhunderts durch. So begann im Jahr 1905 die Zeitschrift *Piščalka* [Die Pfeife] zu erscheinen, die den Alkoholismus vom wissenschaftlichen Standpunkt aus behandelte. Sie propagierte den völligen Verzicht des

Genusses jeglicher alkoholischer Getränke und erklärte Alkohol zu einem Gift. Ihre modernen Ansichten trafen auf Widerstand der konservativen Elemente in der katholischen Kirche, was zu einer scharfen Polemik zwischen dem Kreis um die Zeitschrift *Piščalka* und dem Franziskaner Stanislav Škrabec führte. Die Pläne der damaligen slowenischen Kämpfer gegen den Alkohol – unter denen immer noch die Geistlichkeit überwog – zur Errichtung eines breiten Netzes an Antialkoholorganisationen wurden nicht verwirklicht. Lediglich der Verein *Abstinent* [Der Abstinenzler] unter Führung von Janez Evangelist Krek wurde gegründet. Die Mitglieder mussten sich verpflichten, in einem bestimmten Zeitraum auf den Genuss alkoholischer Getränke zu verzichten. Der Verein versuchte die slowenische Bevölkerung durch Vorträge, das Austeilen von Flugblättern und die Organisierung gesellschaftlicher Ereignisse vom Alkoholenuss abzubringen. Trotz eifriger Tätigkeit gab es aber kaum echte Erfolge. Aufgrund finanzieller Schwierigkeiten stellte die Zeitschrift *Piščalka* ihr Erscheinen bereits im Jahr 1906 wieder ein.

Schlagwörter: Antialkoholbewegung, 20. Jahrhundert, Alkoholismus, Zeitschrift *Piščalka*, Verein *Abstinent*, slowenische Länder, Stanislav Škrabec, Polemik